

سیاحان اروپایی در حکومت عثمانی و صفوی

مونیکا ریوس^۱

ترجمه فاطمه کیقبادی^۲

سونیا برنتیس^۳، سیاحان اروپایی در حکومت عثمانی و صفوی، قرن‌های ۱۶-
۱۷م. کاوش، دگرگونی و کنارگذاشتن دانش، سری مطالعات مجموعه واریوروم،
واریوروم اشگیت، ۲۰۱۰م، ۳۵۰ص.^۴

سونیا برنتیس

در ابتدا باید بگویم از انتشار این جلد خرسندیم؛ چرا که نقش مهمی در مطالعات عربی و اسلامی دارد. دلایل زیادی این گفته را تأیید می‌کند. از یک سو انتخاب عنوان و به‌ویژه دوره زمانی بسیار جالب توجه است. با این که مبادلات فرهنگی بین کشورهای اسلامی و اروپا در سده‌های میانه و دوران معاصر موضوع بسیاری از پژوهش‌هاست، بسیاری از پژوهشگران، قرن‌های ۱۶ و ۱۷ میلادی (۱۰ و ۱۱ هجری) را نادیده می‌گیرند. در سال ۱۹۹۹ وقتی مؤلف تحلیل این قرن‌ها را آغاز کرد، تحول بزرگی رخ داد. از

سوی دیگر، سونیا برنتیس این خلأ را از بین برد تا دیدگاه تازه‌ای را بیابد و مرزهای بین رشته‌های علمی

۱. دپارتمان متون و زبان‌های سامی، دانشگاه بارسلون (اسپانیا)، monica_rius@ub.edu

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ علم، پژوهشکده تاریخ علم دانشگاه تهران، keyghobadi@ut.ac.ir

۳. سونیا برنتیس تحصیلات دانشگاهی‌اش را در سال ۱۹۶۲ با مطالعه ریاضیات در دانشگاه فنی درسدن (آلمان) شروع کرد و در سال ۱۹۷۳ برای مطالعه تاریخ ریاضیات به دانشگاه کارل مارکس رفت و در سال ۱۹۷۷ موفق به دریافت درجه دکتری در این حوزه شد. پس از آن در سال ۱۹۷۸ به دانشگاه مارتین لوتر رفت تا تاریخ خاور نزدیک و زبان عربی بخواند و تا سال ۱۹۹۶ در سمت استادیاری در مؤسسه تاریخ طب و دانش کارل زودهوف مشغول به کار شد. خانم برنتیس در سال ۱۹۹۶ به عنوان پژوهشگر وارد مؤسسه تاریخ علم ماکس پلانک (برلین) شد و در سال ۱۹۹۹ برای تحقیق به مؤسسه تاریخ علم دانشگاه ولفگانگ گوته (فرانکفورت) رفت. وی از سال ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۷ در سمت دانشیار در مؤسسه مطالعاتی تمدن‌های اسلامی آقاخان مشغول گردید و از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ به عنوان محقق در دانشگاه سوئیل خدمت کرد و از آن پس در سمت پژوهشگر به مؤسسه تاریخ علم ماکس پلانک برگشت. برنتیس علاوه بر اینها دست به تألیف مقاله و کتاب در حوزه تاریخ ریاضیات، نقشه‌برداری، مدارس و پشتیبانی‌های مالی در جوامع اسلامی و تبادلات بین فرهنگی میان سرزمین‌های حوزه مدیترانه در قدیم و قرون وسطی زد. وی سمت‌های آموزشی متعددی در دانشگاه‌های آلمان، آمریکا، انگلیس، فرانسه و یونان بر عهده داشت و در کشورهایی چون ترکیه و پاکستان به تدریس پرداخت. - میراث علمی.

4. Sonja Brentjes, *Travellers from Europe in the Ottoman and Safavid Empires, 16th-17th Centuries, Seeking, Transforming, Discarding Knowledge*, Variorum Collected Studies Series, Ashgate-Variorum, 2010, 350p.

وابسته به یکدیگر (یعنی مطالعات اسلامی در برابر مطالعات اروپایی) را از بین ببرد. آنچه نویسنده ادعا می‌کند، و من نیز با او موافقم، این است که نمی‌توان یک موضوع را به طور کامل دانست، وقتی نیمی از آن نادیده گرفته شود. البته، این هدف نه تنها باعث شده که پژوهش کامل‌تر شود، بلکه آن را مشکل‌تر نیز ساخته؛ زیرا اجزای تشکیل‌دهنده آن از مبادی مختلف برخاسته است.

چنان که در سری مطالعات مجموعه واریوروم مرسوم است، این کتاب نیز چاپ جدید مقاله‌های مختلف است، به جز مقاله سوم که اولین بار چاپ شده است. غیر از مقاله چهارم با عنوان «جغرافیای لاتینی پیتر و دلاواله از دوران صفوی در ایران (۱۶۲۴-۱۶۲۸): مقدمه» که با همکاری ولمار شولر نوشته شده، بقیه مقاله‌ها انفرادی تألیف شده است. بنابراین این مجلد، از پژوهش‌هایی که دکتر برنتیس در دهه‌های اخیر در زمینه انتقال فرهنگی انجام داده است، نمایی کلی عرضه می‌کند. هشت مقاله این جلد عبارتند از:

۱. علایق جمهور ادبا در خاورمیانه، ۱۵۵۰-۱۷۰۰؛
 ۲. ارتباط امپراتوری عثمانی و جمهور ادبای اروپای غربی (قرن‌های ۱۷-۱۸)؛
 ۳. متون کهن دینی و غیردینی در نوشته‌های منتشرنشده و منتشر شده پیتر و دلاواله (۱۵۸۶-۱۶۵۲)؛
 ۴. جغرافیای لاتینی پیتر و دلاواله از دوران صفویه در ایران (۱۶۲۴-۱۶۲۸): مقدمه؛
 ۵. سیاحان اروپای غربی اوایل دوره جدید در خاورمیانه و گزارش‌های آن‌ها درباره علوم؛
 ۶. غرور و تعصب: ابداع «تاریخ‌نگاری علم» در حکومت‌های عثمانی و صفوی به وسیله سیاحان اروپایی و نویسندگان قرن‌های شانزدهم و هفدهم؛
 ۷. علایق پرسک^۱ در خاورمیانه و شمال آفریقا از حیث جغرافیا و نقشه‌نگاری؛
 ۸. آیا جذابیت علم نجوم دلیل رویارویی‌های اوایل دوره جدید در آن سوی دریای مدیترانه بود؟
- یکی از عمده‌ترین مزیت‌های این کتاب روش استفاده شده برای پرهیز از پیش‌داوری است. ارزیابی یک فرهنگ، همیشه مخاطره‌آمیز است، به‌ویژه اگر حاوی هویت‌های مخالف باشد که باعث تناقض می‌شود (اسلام در برابر اروپا یا غرب در برابر شرق) و عوامل مهم، یعنی تفاوت‌های درونی هر منطقه، در نظر گرفته نشود. در حقیقت، اختصاص ارزیابی تاکنون امتیازی برای اروپا محسوب می‌شده است. بنابراین، انتقال فرهنگی، دشواری‌های نوشته‌های اوایل دوره جدید درباره آسیای غربی و سنت‌های علمی جوامع اسلامی را برطرف می‌کند.

1. Nicolas-Claude Fabri de Peiresc (1580-1637).

به‌علاوه، سونیا برنتیس داده‌های جدیدی را به جغرافیای دانش افزوده است تا نشان دهد که چگونه بازرگانان نسخه‌های خطی را نه تنها از آفریقای شمالی و آسیای غربی بلکه از حکومت‌های عثمانی، صفوی در ایران و مغول در هند، می‌خریدند. گذشته از این، نامه‌های منتشر نشده از سیاحان اروپایی مانند پیتر و دلا واله به برخی از گردشگران دید تازه‌ای می‌دهد تا با این «مناطق ناشناخته» آشنا شوند و چگونگی شکل‌گیری یک دید کلی از ارتباط اروپا و مؤلفان کهن را نشان دهند. در واقع مؤلفان اروپایی قرن هفدهم که به جغرافیا علاقه‌مند بودند به اطلاعات معاصر نسبت به اطلاعات کلاسیک توجه بیشتری داشتند.

برای نقشی که مبلغان مذهبی ایفا کردند نیز رویکرد تازه‌ای عرضه شده است. اگرچه این نقش در مناطق دیگر (مانند چین و آمریکای لاتین) تحلیل شده، اما لازم است یادآوری شود که کشیشان کاتولیک و پروتستان مدت زیادی در کشورهای اسلامی اقامت داشتند و زبان عربی را یاد گرفتند و عمدتاً از طریق مدارس به عنوان مروجان فرهنگی مسیحیت عمل کردند. آن‌ها در حین انجام دادن مأموریت رسمی خود گاهی اوقات به عنوان غرامت یا گاهی برای بخشودن، در برنامه‌های رصدی و سایر فعالیت‌ها شرکت می‌کردند.

آنچه بسیار اهمیت دارد، توجه ویژه مؤلف به میانجیانی است که در حکومت عثمانی و صفوی با سیاحان تعامل داشتند. به عبارتی دیگر، جوامع مسیحی در آسیا کلید ارتباط سیاحان بودند. بعضی شهرها مانند حلب و قاهره برای اروپاییان کانون فراگیری زبان‌های عربی، عبری، ترکی و دیگر زبان‌ها بود. از نظر زبان‌شناسی، این که قرن‌ها پیش برخی از سیاحان از مشکلات یادگیری زبان‌های شرقی شکایت می‌کردند، جالب توجه است؛ زیرا درباره روش تدریس یک زبان خاص، به ویژه کسب مهارت در صحبت کردن، به خوبی بحث شده است.

مقاله‌هایی که درباره پیتر و دلا واله و فرانسوا پتی دلا کروا نوشته شده، مثال‌های خوبی از چگونگی دست‌یابی نخبگان به ساختار یک زبان خارجی و مترجمان علمی به سطح خاصی از آن است. سونیا برنتیس مدعی است که باید دیدگاه سنتی درباره نقشی که حکومت عثمانی ایفا کرده - و هنوز نیز ایفا می‌کند - بازسازی شود. در غیر این صورت، تاریخ، دریافت منفی از تأثیر آن را حفظ می‌کند. درست است که مطالعات ترک‌ها و ایرانیان درباره برخی از سنت‌های آموزشی اروپایی، اگر استثنائات را در نظر بگیریم، دست‌کم در حاشیه قرار گرفته است، اما این مسئله نیز حقیقت دارد که دریافت‌های منفی به این مناطق محدود نمی‌شود، بلکه به هر مبحثی مربوط می‌شود که صرفاً به فرهنگ مسیحی غربی ارتباط ندارد.

معرفی دیگری از این کتاب را می‌توانید در نشریه مطالعات ایرانی (*Iranian Studies*)، سال ۴۷،

شماره ۳، مه ۲۰۱۴، ص ۴۸۳-۴۸۶ بخوانید. - میراث علمی.